

Danuta Raś

Uniwersytet Śląski

O Bogusławie Chmielowskim (1929–2014) – zarys biografii naukowej

Bogusław Chmielowski (1929–2014) – an outline of his scientific biography

ABSTRACT: The paper contains an outline of the scientific biography of Bogusław Chmielowski (1929–2014) – a social pedagogue, student and a colleague of Aleksander Kamiński. For many years the head of Palace of Youth in Katowice, Chmielowski was also Vice-Rector of the Academy of Physical Education in Katowice, the author of multiple publications pertaining to teachers' education, the extracurricular education and the theory of social pedagogy. His major works include: *The Palace of Youth as an education institution* (1971), *Formation and training of teachers from the lifelong learning perspective* (1985), *The changing space of upbringing* (1999)¹.

KEYWORDS: Bogusław Chmielowski, teacher education, social pedagogy, lifelong learning, Palace of Youth in Katowice (Poland).

STRESZCZENIE: W artykule został przedstawiony zarys biografii naukowej Bogusława Chmielowskiego (1929–2014) – pedagoga społecznego, ucznia i współpracownika Aleksandra Kamińskiego, wieloletniego dyrektora Pałacu Młodzieży w Katowicach, prorektora Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, autora publikacji z zakresu kształcenia nauczycieli, edukacji pozaszkolnej oraz teorii pedagogiki społecznej, m.in.: *Pałac*

¹ The original titles in Polish: *Pałac Młodzieży jako placówka wychowawcza* (1971); *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli wobec perspektywy edukacji ustawicznej* (1985); *Zmieniająca się przestrzeń wychowania* (1999).

Młodzieży jako placówka wychowawcza (1971), *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli wobec perspektywy edukacji ustawicznej* (1985), *Zmieniająca się przestrzeń wychowania* (1999).

SŁOWA KLUCZOWE: Bogusław Chmielowski, kształcenie nauczycieli, pedagogika społeczna, edukacja ustawiczna, Pałac Młodzieży w Katowicach.

Bogusław Jan Chmielowski urodził się 30 maja 1929 r. w Krakowie, w rodzinie robotniczej. Do wybuchu wojny ukończył 4 klasy szkoły powszechnej w Nowym Sączu. W czasie okupacji uczęszczał rok do szkoły handlowej, jedynej szkoły średniej dostępnej dla Polaków. W 1945 r. podjął naukę w I Gimnazjum im. Jana Długosza w Nowym Sączu, a następnie w liceum humanistycznym im. Bolesława Chrobrego. W latach 1949–1952 studiował filologię polską na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie oraz filologię francuską w Instytut de France. Studia drugiego stopnia (eksternistyczne) podjął na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1958 r. ukończył pracę magisterską pod kierunkiem prof. dr Kazimierza Wyki. W latach 1952–1971 pracował w Pałacu Młodzieży w Katowicach. Początkowo jako kierownik pracowni języka polskiego i historii literatury, następnie jako kierownik gabinetu metodycznego oraz redaktor „Biuletynu Pedagogicznego”. Od 1962 r. był zastępcą dyrektora, a od 1970 r. dyrektorem Pałacu Młodzieży.

W 1966 roku podjął studia doktoranckie przy Katedrze Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego. W 1971 r. obronił rozprawę doktorską pt. *Wychowanie do wczasów w placówce typu pałac młodzieży*, napisaną pod kierunkiem prof. dr Aleksandra Kamińskiego i uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych.

W latach 1974–1999 pracował w Instytucie Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Katowicach na stanowisku dyrektora do spraw naukowo-badawczych; był też redaktorem „Chowanny”. W 1983 r. przeprowadził przewód habilitacyjny na Uniwersytecie Łódzkim, na podstawie rozprawy *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli wobec perspektywy edukacji ustawicznej*.

W latach 1991–1999 pełnił funkcję kierownika Katedry Pedagogiki i Psychologii w Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, a w latach 1993–1996 był prorektorem tej uczelni. W 1999 r. opublikował książkę *Zmieniająca się przestrzeń wychowania*. W tym samym roku przeszedł na emeryturę, ale pozostał aktywny zawodowo. W latach 2000–2009 pracował w Wyższej Szkole Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie na Wydziale Nauk Społeczno-Pedagogicznych w Katowicach. Zmarł 17 stycznia 2014 r. w Mikołowie.

Jakim był człowiekiem? Pracowitym i twórczym do późnych lat (książka jak można rzec „profesorska” (*Zmieniająca się przestrzeń wychowania*) ukazała się w 1999 r. gdy miał lat 70 i przechodził na emeryturę, a jej uzupełnienie ukazało się w podręczniku *Pedagogika społeczna* (t. 2, 2007). Żył skromnie, rodzinę stawiał na pierwszym miejscu, jego pasją oprócz nauki były podróże i turystyka (szczególnie Beskid Niski), podróżował na emeryturze.

Będąc już na emeryturze, od roku 2000 pracował w Wyższej Szkole Pedagogicznej TWP w Katowicach, gdzie dał się poznać jako obowiązkowy, świątliwy nauczyciel akademicki. W tym czasie angażował się też w duszpasterstwo akademickie w Katowicach. W kontaktach międzyludzkich zachowywał raczej dystans, niełatwo nawiązywał znajomości, był wymagający. Na to składały się zapewne zarówno osobiste dyspozycje, historia życia i trudne lata młodości, jak i zmienne uwarunkowania społeczno-historyczne. Wypromował jednego doktora (dr hab. Krzysztof Sas-Nowosielski, który kontynuuje jego pracę na AWF w Katowicach). Biografia B. Chmielowskiego – to historia ludzi drugiej połowy XX wieku, którzy przeżyli wiele znaczących wydarzeń społeczno-ekonomicznych i politycznych. W takich czasach i warunkach wypadało im żyć, i z takimi problemami musieli sobie radzić. Czy z tej próby wyszli zwycięsko? Co zostawili potomnym?

Wszelkie oceny są zawsze niepełne i przez to stronicze. Warto jednak zastanowić się, czy nie należałoby upamiętnić profesora Chmielowskiego jego pracę i dokonania w trudnych, specyficznych latach Katowic i nazwać jego imieniem placówkę, w której wiele lat pracował – czyli Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Katowicach.

Bogusław Chmielowski został tłumnie pożegnany na cmentarzu w Katowicach. Akademia Wychowania Fizycznego w nekrologu napisała krótko i serdecznie „Z poczuciem wielkiej straty żegnamy Prof. Bogusława Chmielowskiego, wieloletniego wykładowcę AWF, Prorektora Uczelni w latach 1993–1996, wspaniałego pedagoga, przyjaciela, naukowca, człowieka o wielkim sercu”.

Wokół problemów wychowania pozaszkolnego i kształcenia nauczycieli

Pierwszy etap pracy B. Chmielowskiego łączył się z Pałacem Młodzieży im. Bolesława Bieruta (1952–1974) w Katowicach. Do instytucji tej trafił po ukończonych studiach polonistycznych w Krakowie. Podsumowaniem ówczesnych doświadczeń i przemyśleń jest książka *Pałac Młodzieży jako placówka wychowawcza* (1971). Była to zmieniona wersja pracy doktorskiej, napisanej pod kierunkiem Aleksandra Kamińskiego w Katedrze Pedagogiki Spo-

łecznej Uniwersytetu Łódzkiego. Promotor napisał *Wprowadzenie* do książki B. Chmielowskiego, co zapewne było dużym wyróżnieniem. W tej niezbyt obszernej książce autor podjął próbę analizy stosowanych w placówce koncepcji wychowania pozaszkolnego. Opowiedział się za tzw. pośrednim modelem wychowawczym, powstałym w wyniku zazębiania się i przenikania środowiskowego modelu wychowania (samowychowania) oraz modelu propagandowego; drugi z nich przekazuje wartości społecznie pożądane.

Na zasygnalizowanym tle B. Chmielowski dokonał pogłębionej analizy relacji wychowawca–wychowanek. Za B. Suchodolskim zaproponował – jako najbardziej wartościową – postawę wychowawcy, który przewodniczy zespołowi, co zarazem nie wyklucza inicjatywy oraz swobody i samodzielności wychowanek. Zauważa, że postawy skrajne, zarówno autokratyczne jak liberalne, stanowią duże ryzyko zaniedbań wychowawczych. Podkreśla, iż „kierownicza rola wychowawcy w zespole [...] polega głównie na zachęcaniu do samokształcenia oraz wprawianiu uczestników zespołu do samodzielności i samorządności” (s. 94). Aby podnieść efekty pracy w zakresie aktywności i współpracy w zespole Chmielowski proponuje szeroki udział wychowanek w projektowaniu i realizacji zajęć, a także uczestnictwo w pracach całej instytucji i w życiu całej społeczności wychowanek. Podkreśla, że jest to aktywność przeznaczona „dla wspólnego pożytku”, dla dobra wspólnego. W myśl tych propozycji indywidualne, egocentryczne działania powinny przekształcać się w procesie realizacji wspólnego, ponadindywidualnego celu.

Przywołane tezy B. Chmielowskiego opierały się na założeniach socjalistycznego wychowania młodzieży. Pracownicy katowickiego Pałacu podczas wyjazdu do Odessy bezpośrednio zaznajamiali się z teorią i praktyką sowieckiego modelu edukacji, by rozwiązania te następnie przenieść do „Stalinogrodu”, jak w latach 1953–1956 nazywały się Katowice. Dyrektorem Pałacu był wtedy Leon Małkowski, później Henryk Gąsior. Trzeba jednak zaznaczyć, iż w książce *Pałac Młodzież jako placówka wychowawcza* raczej nie spotykamy dosłownych odniesień do socjalistycznych wzorów wychowania i budowania komunizmu na świecie. Główna oś zainteresowań autora koncentruje się wokół mechanizmów sprzyjających i utrudniających funkcjonowanie Pałacu Młodzieży jako instytucji wychowującej do wartościowego spędzania wolnego czasu. Warto podkreślić jednocześnie, iż swoje badania B. Chmielowski prowadził za pomocą obserwacji pracowników instytucji jak i wychowanek, eksperymentu naturalnego w klubie młodych twórców, a także wywiadu połączonego z analizą dokumentów osobistych i urzędowych.

W roku 1973 powołano do życia Instytut Kształcenia Nauczycieli, jednocześnie nastąpiły zmiany w oświacie (reformacja szkolna). Bogusław Chmielowski

pracował w Instytucie Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych (od roku 1974 do 1990), a równocześnie był zatrudniony na Uniwersytecie Śląskim. Z tych ówczesnych studiów i doświadczeń zawodowych wyrosła jego druga, znacząca praca: *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli wobec perspektywy edukacji ustawicznej*; książka była podstawą nadania mu stopnia doktora habilitowanego na Uniwersytecie Łódzkim w roku 1985.

Kształcenie i doskonalenie nauczycieli... jest próbą całościowego ujęcia problemu przygotowania kadry pedagogicznej do stałego podnoszenia swoich kwalifikacji. Model ten „zrywa” z ustalonym podziałem na etapy życia, które było charakterystyczne dla wieku XIX – tj. dzieciństwo, młodość (szkoła), wiek dojrzały, starość (bez szkoły i nauki). Dynamiczne zmiany społeczno-ekonomiczne oraz konkurencja na rynku pracy wymusiły zmianę podejścia wobec roli kształcenia w życiu człowieka. B. Chmielowski trafnie odgadł znaczenie wymogu ustawicznego kształcenia i podjął ten temat w sposób dojrzały i kompetentny na początku lat 80. XX w. Zwrócił uwagę na teoretyczne i organizacyjne podstawy kształcenia oraz kształtowanie motywacji nauczycieli do podejmowania wysiłku samokształcenia i samodoskonalenia. Stosunkowo niewiele miejsca poświęcił podstawom ideologicznym, by skoncentrować się na merytorycznej stronie zagadnienia.

Autor wyszedł z przyjętego powszechnie założenia w latach 60. XX w., że edukacja jest czynnikiem wzrostu ekonomicznego kraju, inwestowanie w człowieka przynosi korzyści nie tylko jemu samemu, lecz również innym podmiotom gospodarczym. Zwrócił jednocześnie uwagę, że kształcenie ustawiczne ma charakter interdyscyplinarny – korzystać trzeba nie tylko z dydaktyki i metodyki kształcenia dorosłych, ale również z socjologii (istotne są problemy adaptacji) i psychologii (kształtowania motywacji osób, w tym wypadku nauczycieli) itd. W związku z tym pedagogikę rozumiał Chmielowski jako „naukę intradyscyplinarną pozostającą w wielu związkach z innymi rodzajami wiedzy, w ramach której kształcenie nauczycieli nie jest możliwe bez uwzględnienia zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań analizy procesu uczenia się i nauczania” (Chmielowski 1983, s. 17).

W pracy *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli...* B. Chmielowski zwracał uwagę na kierunki zmian we współczesnej szkole. Podkreślał, iż szkoła w Polsce powinna zmieniać się zgodnie z tendencjami światowymi w szkołę środowiskową, otwartą, funkcjonującą według zaleceń pedagogiki społecznej. Szkoła ma przygotować do przyszłości – tutaj B. Chmielowski widzi dwie możliwości – albo do życia w takim świecie, jakim on przypuszczalnie będzie, bądź w świecie, jakim być powinien. Wychowanie może przygotowywać do probabilistycznej wizji świata i człowieka lub do przekształcenia zaistniałych wa-

runków – tak twierdził za H. Muszyńskim i B. Suchodolskim. W swojej własnej koncepcji wychowania dla przyszłości B. Chmielowski akcentował udział młodzieży w procesie nauczania, stymulowanie zachowań twórczych, samorządność i samowychowanie, powiązanie szkoły ze środowiskiem, przygotowanie młodzieży nie do tego co było, a do tego co się wyłania i staje. Podkreśla znaną tezę, iż wychowanie nie jest adaptacją do istniejących warunków.

Zdaniem B. Chmielowskiego charakterystyczną właściwością zawodu nauczyciela jest to, że działa on „in loco parentis”, w zastępstwie rodzica jako inicjator socjalizacji, integracji i kontroli społecznej działając równocześnie jako arbiter w sprawach postępowania i będąc swoistym układem odniesienia. Natomiast kwestionuje rolę nauczyciela jako jedynego wzoru osobowego. Nawet najbardziej poprawna jednostkowa działalność nauczyciela i szkoły jest jego zdaniem mało skuteczna bez współpracy z oddziaływaniami społeczeństwa. Zauważa przy tym, że „nie można instytucjonalnie uprzywilejować członków żadnych organizacji ani zwolenników jakiegokolwiek światopoglądu”. Szkoła ma być demokratyczna i nie może przypisywać sobie prawa do arbitralnego kształtowania wartości, przekonań i postaw uczniów. Ma przekazywać wartości uniwersalne, trwalsze „niż synchroniczne wobec jej działalności programy polityczne”. Jest to warunkiem niezbędnym do umocnienia jej autonomii i przywrócenia wiarygodności (Chmielowski 1983, s. 134). Nauczyciel na drodze samokształcenia i samodoskonalenia ma realizować zasadę „wierności samemu sobie i wybranej drodze życia”.

Postępująca w twórczości i życiu B. Chmielowskiego ewolucja poglądów, od pedagogiki zaangażowanej ideologicznie do pedagogiki demokratycznej, jest wyraźnie widoczna w pracy zbiorowej pod jego redakcją *Doskonalenie systemu edukacyjnego szkoły* (1989). Jest to niekompletny zbiór wystąpień zaplanowanych na ogólnopolską konferencję w 1988 roku, zorganizowaną przez Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Katowicach. W tym czasie, jak pisał Chmielowski, „szkoła znalazła się w punkcie zwrotnym w swojej historii”, a także świat stanął na „cywilizacyjnym rozdrożu”. Skutkowało to przede wszystkim powszechnie podejmowaną krytyczną analizą szkoły jako instytucji manipulującej treściami kształcenia w celach indoktrynacji, w której dominowała funkcja adaptacyjna nad emancypacyjną, i w której także występowały wypaczenia w zakresie organizacji pracy. Odwoływał się tutaj Chmielowski do koncepcji szkoły alternatywnej, jako odpowiedzi na nowe problemy społeczne. Nawiązywał do krytycznych prób budowania szkoły otwartej i środowiskowej, nawiązującej współpracę z otoczeniem społecznym. Podkreślał, że istotne w tych propozycjach są postulaty przemiany szkoły z instytucji o charakterze ideowym w instytucję będącą środowiskiem życia młodzieży. Doda-

wał, w duchu postulatów „Solidarności”, iż społeczeństwo powinno mieć możliwość współdecydowania o szkole

Bogusław Chmielowski podkreślał także walory koncepcji szkoły jako instytucji pomocy w rozwoju młodzieży, stanowiska, które zostało wypracowane przez zespół pod kierunkiem Ireny Lepalczyk i Ewy Marynowicz-Hetki. Koncepcja ta jest jednak – zauważał – trudna do urzeczywistnienia, ze względu na konieczność zatrudnienia różnych specjalistów, wolontariuszy działających na jej terenie i w jej otoczeniu. Krytycznie odnosił się również do innych propozycji reformy szkół, np. „Wrocławskiej Szkoły Przyszłości” Ryszarda Łukaszewicza oraz do eksperymentu wychowawczego Heliodora Muszyńskiego.

Perspektywy pedagogiki społecznej

W roku 1999 Bogusław Chmielowski wydał pracę *Zmieniająca się przestrzeń wychowania*, na którą składały się jego wcześniejsze publikacje i referaty z lat 1989–1999. W książce tej koncentrował się na kilku obszarach badawczych. Przede wszystkim zajął się problematyką zadań czekających polską szkołę w obliczu zmian politycznych. Stwierdził, że istnieje potrzeba przejścia do „nowej generacji” problemów edukacyjnych, zrekonstruowania od początku podstawowych teorii oraz zoperacjonalizowania ich do użytku pedagogiki. W dłuższej bowiem perspektywie zmiany polityczne w Polsce nie będą mogły w pełni się urzeczywistnić bez głębokich zmian w szkole. Dostrzegał konieczność współpracy międzynarodowej nad takimi kwestiami, jak m.in.: selekcja szkolna, prewencja wobec narkomanii, badania nad nowym modelem szkoły wspólnotowej czyli szkoły nauczycieli, rodziców i uczniów. Inne tematy dotyczące tej grupy problemów koncentrują się na roli kultury w szkole, edukacji alternatywnej, szkolnictwie zawodowym.

Kolejna grupa tekstów w omawianej książce dotyczy kształcenia nauczycieli i zadań nauczyciela akademickiego w roli wychowawcy, co ma skutkować osiągnięciem przez studenta autonomii moralnej. Koncepcja ta odwołuje się do propozycji Floriana Znanieckiego, Sergiusza Hessena i Bogdana Nawroczyńskiego. Dziś, przy nastawieniu bardzo utylitarnym i praktycznym, jego rozważania nad osobowością i koncepcją kształcenia kadry nauczycielskiej brzmią nieco „archaicznie” z uwagi na jego odniesienia do historii oraz religii, ale też bardzo futurystycznie, nowatorsko, świeżo i twórczo.

Kluczową kwestią omawianego zbioru tekstów jest problem koncepcji pedagogiki końca XX w. Tytuł rozważań brzmi trochę melodramatycznie: *Między zwątpieniem a nadzieją*. Rozważania Chmielowskiego – mimo współczesnych treści – mają konotację z minionej epoki, społeczno-socjalistyczną,

w której szkoła, nauczyciele, politycy i działacze społeczni mieli ważne miejsce w strukturze aparatu władzy i organizacji życia społecznego. Zawód nauczyciela (obok duchownego) był od kilku stuleci drogą awansu dla dzieci biednych warstw społecznych, szczególnie w okresie budowania państwa socjalistycznego. Rzeczywistość początku wieku XXI okazała się bardziej pragmatyczna, prozaiczna i utylitarna. Mimo dużej liczby kandydatów na studia pedagogiczne, znaczenie absolwentów tego kierunku na rynku pracy jest dość ograniczone. Feminizacja, brak miejsc pracy, niż demograficzny, brak pieniędzy na szkołę, niewystarczająca opieka wychowawcza, jedynie dla niewielkiej części dzieci z patologicznych rodzin, niskie płace w oświacie – skutkują niską pozycją nauczycieli w życiu społeczno-politycznym. Uczelnie wyższe, które kształcą fachowców w zakresie zawodów inżyniersko-medycznych, w istocie przygotowują inteligentną, dobrze wykształconą kadrę robotniczo-usługową dla państw zachodnich.

Bogusław Chmielowski w *Zmieniającej się przestrzeni wychowania* zawarł ważny referat: *Transfer kultury w szkole polskiej w okresie PRL (1944–1989)* (tekst ten ukazał się uprzednio w 1994 r. w czasopiśmie o zasięgu lokalnym: „Zeszyty Naukowo-Metodyczne” AWF w Katowicach). Praca ta stanowi rzetelną, wszechstronną analizę polskiej szkoły w okresie realnego socjalizmu, co nie było w tamtym czasie zjawiskiem powszechnie podejmowanym przez twórców i decydentów w zakresie życia społeczno-pedagogicznego. Rozrachunek z przeszłością wymagał od niego dojrzałości i uczciwości, by analizować w sposób odpowiedzialny system, którego przez wiele lat był częścią składową. Bez tego tekstu publikacja *Zmieniająca się przestrzeń wychowania* byłaby nierzetelna, niepełna, a wywody autora nie zasługiwałyby na szacunek i zaufanie. Według opinii Chmielowskiego PRL była państwem totalitarnym, w którym jedną z realizowanych zasad był „nieformalny luz”, czyli nieoficjalna (piąta) zasada – obok ideologii, centralizmu, gospodarki planowej, systemu policyjnego (za: K. Kersten 1994). Jak pisze był to „luz” umożliwiający koegzystencję jednostki i społeczeństwa. Jego granicami były przyjęte obszary tabu: „Aby można było w Polsce żyć i działać należało opanować sztukę poruszania się na tym ograniczonym terenie, między pryncypiami a tabu” (Chmielowski 1999, s. 90).

Wielu spośród ówczesnych liderów życia naukowego i społecznego w Polsce właściwie nie dostrzegło i nie zrozumiało istoty zaistniałych zmian po roku 1989, traktując nowy okres historii Polski jako zmianę rządu, przy jednoczesnym niezmiennianiu „odgórnego” sposobu zarządzania oświatą i nauką. Chmielowski zabrał wtedy głos. W sposób przemyślany i dojrzały postrzegął i opisywał nową rzeczywistość i nową perspektywę filozoficzno-społeczną i polityczną. Rozumiał, że samo zastąpienie słów „budowa społeczeństwa so-

cialistycznego” na enigmatyczny zwrot „okres transformacji i demokracji nowej epoki” nie wystarczy.

W tekście *Transfer kultury w szkole polskiej w okresie PRL (1944–1989)* Chmielowski zwrócił uwagę na dwa ważne – jego zdaniem – ogniwa życia społecznego i zasad funkcjonowania w państwie. Pierwsze to szkoła jako instytucja transferu kulturowego, a drugie dotyczy funkcjonowania kultury w PRL. Stwierdził, że szkoła chociaż „bezbronna” w PRL-u, bez możliwości oddziaływań na sferę gospodarki, kontroli społecznej i prawodawstwa, przygotowywała ludzi myślących, krytycznych i odpowiedzialnych. Pomimo udziału w wychowaniu człowieka zaangażowanego w budowę socjalizmu, „udało się [tej] szkole zachować mniejszy lub większy margines swobody”. Stwierdził ponadto, iż każdy nauczyciel tamtego okresu, który był mniej aktywny w umocnieniu obowiązującej ideologii, który nie był bezkrytyczny, stanowił według władzy zagrożenie dla obowiązującego systemu. Stąd konkluzja B. Chmielowskiego, iż udział edukacji w procesie wspierania zmian społeczno-politycznych nie dokonuje się bezpośrednio, jak jeszcze do niedawna sądzili zwolennicy neopozytywistycznego paradygmatu (Chmielowski 1999, s. 99–100).

Kolejnym elementem w budowanej przez Bogusława Chmielowskiego panoramie pedagogiki jest zagadnienie redefinicji ideału wychowawczego szkoły, a także problem przygotowania uczniów do obywatelstwa europejskiego. Trafne do dziś – i ważne dla przyszłości – jest jego przesłanie dotyczące zachowania tożsamości narodowej młodego pokolenia, najbardziej narażonego na pokusy jednostronnie rozumianej homogenizacji świata i pułapki postmodernizmu. Zderzając ze sobą takie pojęcia jak demokracja, liberalizm, wartości chrześcijańskie i wychowanie, Chmielowski przestrzega przed liberalną koncepcją wolności jednostki, prowadzącą do subiektywizmu, samowoli i destrukcji społeczeństwa. W wychowaniu młodzieży najważniejsze miejsce przyznaje rodzinie, korzystającej ze wsparcia szkoły i Kościoła. Dość sceptycznie zapatruje się na respektowanie wartości przekazywanych przez szkołę, działającą za pomocą przymusu zewnętrznego. O istocie wychowania rozstrzyga bowiem samowychowanie jednostki ludzkiej, dążącej do tego, aby stać się autonomiczną osobowością. Docenia wychowanie religijne „Wartości chrześcijańskie są zbieżne z wpisanymi w naturę człowieka uniwersalnymi normami”, „są rodzajem apelu do tego, co wzniosłe w człowieku”, nie zagrażają nikomu. Jednocześnie B. Chmielowski podkreśla, że istnieje uzasadniona obawa przed przekształceniem szkoły publicznej w wyznaniową z uwagi na naruszanie zasad pluralistycznej istoty nowoczesnej demokracji i ideologizację wiary i opowiada się za humanizmem i katolicyzmem otwartym jako nowym ideałem wychowania (Chmielowski 1999, s. 116).

Kontynuację tych rozważań stanowi ostatni rozdział zbioru, dotyczący perspektyw pedagogiki społecznej. Chmielowski skłania się do poglądu, że pedagogika społeczna to nauka stymulująca pożądaną procesy społeczne, a nie tylko reagująca na zaistniałe zmiany. Duże znaczenie przyznaje nie tyle różnicom ekonomicznym, co roli kultury i rewolucji elektronicznej. Krytycznie odnosi się do różnych „najnowszych” koncepcji roli nauki i wizji współczesnego świata oraz przyszłości, opartych na analizie poglądów nowej generacji filozofów, ekonomistów, uczonych i przedstawicieli nauk społecznych, od Francisa Fukuyamy, Samuela Huntingtona do Johna K. Galbraitha. Podkreśla, iż dobrodziejstwa rewolucji elektronicznej paradoksalnie przyczyniają się do zwiększenia bezrobocia, zjawiska masowego ubóstwa oraz zmiany instytucjonalnych form pomocy społecznej, zastępowanych przez działania grup samopomocowych.

Bogusław Chmielowski z wielką rezerwą, ostrożnie i krytycznie ocenia współczesne prądy intelektualne, propozycje nowego stylu życia elitarnych grup ludzi bogatych, wykształconych, kontrolujących sytuację społeczno-ekonomiczną i kulturalną – reprezentujących amerykański styl życia, protestanczką etykę pracy, jak grupy yuppie i in. Proponuje model pedagogiki społecznej oparty na przewyżczeniu komunistycznego dziedzictwa, powrót do źródeł, z uwzględnieniem postulatów ponowoczesności. Jest to model, jak się wydaje, pełny, bogaty, i „jedynie słuszny”. Lecz nie wiadomo w jakim stopniu możliwy jest do realizacji. B. Chmielowski ma świadomość tego, gdy stwierdza, że socjalizm „jest to choroba nieuleczalna”, a pozostałości minionego okresu, są bardzo trudne lub wręcz niemożliwe do przewyżczenia.

„Sądzę – jak pisze B. Chmielowski – że zarówno w ocenie naszego osobistego wkładu w rozwój pedagogiki społecznej w okresie PRL, jak i jej dorobku, konieczne jest ostrożne formułowanie opinii i pamiętanie, że «każdy z nas uległ w jakiejś mierze tej infekcji», nawet jeśli to była jedynie «choroba na własną niewinność»” (Chmielowski 1999, s. 195). Wskazany w tej sytuacji jest renesans wartości, oparty na etyce personalnej, w poczuciu winy i odpowiedzialności za wadliwe koncepcje powstające w „moralnej próżni” wytworzonej przez mechanizmy ustrojowe.

Konieczny jest też, zdaniem Chmielowskiego, powrót do koncepcji pedagogiki społecznej lat międzywojennych oraz poznanie pomijanych a istotnych prac autorów niemiecko- i francuskojęzycznych. Powrót do źródeł zmusza nas do rewizji dotychczasowych opinii i podjęcia prób reinterpretacji twórczości Heleny Radlińskiej czy też Ryszarda Wroczyńskiego. Temu celowi służą takie inicjatywy, jak m.in. seria „Biblioteka pracownika socjalnego” redagowana przez E. Marynowicz-Hetkę oraz konferencje środowiska pedagogów społecznych.

Analizowany tekst *Perspektywy pedagogiki* ma charakter refleksyjno-rozrachunkowy, wskazuje na istotne zagadnienia, które należy uwzględnić przy kształtowaniu nowego paradygmatu pedagogiki społecznej i jej perspektyw. Autor nie proponuje konkretnych rozwiązań, nie konkretyzuje zarzutów, ani nie wskazuje na błędy, nieprawdę, fałszywe teorie. Czy powodem jest tu brak odwagi, skromność i wrażliwość autora? Tekst Bogusława Chmielowskiego pozostawia spory niedosyt i dowodzi, że nie wiadomo które, a więc wszystkie teksty minionej epoki i dawne przedsięwzięcia społeczno-kulturalne należy traktować z podejrzliwością i co najmniej z dystansem.

Bogusław Chmielowski wrócił do zasygnalizowanych wyżej kwestii w tekście *Przyszłość pedagogiki społecznej – o nowy paradygmat dyscypliny* (2007), opublikowanym w podręczniku akademickim *Pedagogika społeczna* (t. 2) pod redakcją E. Marynowicz-Hetki. Pedagogice społecznej przyznaje wysokie miejsce w życiu człowieka i społeczeństw. Za niemieckim pedagogiem Wolfgangiem Brezinką stwierdza, że cele wychowania są rodzajem „ponadindywidualnego, społecznie usankcjonowanego ideału, który [...] obejmuje wszystkich ludzi” (Chmielowski 2007, s. 127). Kontynuuje rozważania na temat nowego kontekstu czasu wolnego, nowych praktyk wypoczynku, sportu, zdrowia a również wprowadza inne zagadnienia – przede wszystkim socjoekonomiczne i psychospołeczne aspekty egzystencji osób trzeciego wieku. To ostatnie zagadnienie postrzega jako konsekwencję procesu starzenia się społeczeństwa i osłabienia więzi międzypokoleniowych w rodzinie współczesnej – jako swego rodzaju obciążenia dla „społeczeństwa młodych” i „świata dla młodych”.

W kwestii poszukiwania nowego paradygmatu pedagogiki proponuje jej większe „dyscyplinowanie”, wprowadzenie ładu i przejrzystości w dyskursach i koncentrację jedynie na tym co jest właściwe tylko dla niej, bez rozpraszania się na inne zagadnienia. Zwraca uwagę na konieczność „prawdy historycznej” i „etycznego nawrócenia”, odkłamania społecznej rzeczywistości (Chmielowski 2007, s. 134). Sam Chmielowski – niejako w ramach realizacji tego wezwania – w omawianym tekście przypomina treści pomijane przez długi czas, dotyczące udziału chrześcijańskiej myśli społecznej w kształtowaniu się pedagogiki społecznej. Ma tu na myśli np. udział osób zakonnych i świeckich w takich organizacjach jak „Sokół”, YMCA, ZHP i in., które nie akceptowały ideologii komunistycznej i ateistycznego światopoglądu. Zagadnienia te w końcu lat 40. XX w. omawiał w ramach proseminarium na Uniwersytecie Łódzkim A. Kamiński. Bogusław Chmielowski proponował ponadto powrót do pominiętych, wcześniej nieanalizowanych w sposób wystarczający prac Heleny Radlińskiej.

Za Tadeuszem Frąckowiakiem stwierdził, że pedagogika społeczna ma charakter polimorficzny i jako taka ma prawo czerpać z dorobku metodolo-

gicznego innych dziedzin wiedzy, dostosowując go do swoich potrzeb, bowiem między poszczególnymi rodzajami wiedzy nie ma stałych różnic, a ich problematyka i metody mogą i powinny być wspólne (Chmielowski 2007, s. 135).

Bogusław Chmielowski w pracy *Przyszłość pedagogiki społecznej* (2007) raz jeszcze opowiedział się za swoim „pierwszym mistrzem”, promotorem rozprawy doktorskiej, Aleksandrem Kamińskim, przyznając się do zwolenników jego poglądów i koncepcji pedagogiki społecznej.

Aneks

Wykaz publikacji Bogusława Chmielewskiego za lata 1990–2007 – wybór

- (1990), *Dokształcanie i doskonalenie nauczycieli wobec nowej generacji problemów edukacyjnych*, [w:] *Doskonalenie nauczycieli – rzeczywistość, oczekiwania, propozycje*, Knafel K. (red.), WSP, Kielce.
- 1990), *Gestaltung der neuen Konzeption der Grundschule in Polen zwischen den zwei Weltkriegen 1918–1939*, [w:] Genovesi i in., *History of Elementary School teaching and Curriculum*, Verlag August Lax, Hildesheim.
- 1990), *Główne tendencje we współczesnej pedeutologii*, [w:] *Nauki pedagogiczne na Śląsku w Polsce Ludowej*, Gawlik S. (red.), WSP, Opole.
- (1991) *Nauczyciel akademicki w roli wychowawcy*, [w:] *Nauczyciel akademicki jako współtwórca środowiska wychowawczego uczelni wyższej*, Lepalczyk I. (red.), Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- (1991), *Aporematy „nowego” systemu dokształcania i doskonalenia nauczycieli*, [w:] *Edukacja nauczycielska wobec zmiany społecznej*, Kwiatkowska H. (red.), Zarząd Główny Związku Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa.
- (1991), *Szkoła uspołeczniona a edukacja alternatywna*, „Forum Oświatowe”, nr 5.
- (1992), *Gerontologia społeczna w ujęciu A. Kamińskiego (1903–1978)*, [w:] – Dziegielewska M. (red.), *Refleksje nad starością – aspekty społeczne, edukacyjne i etyczne*, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- (1992), *W poszukiwaniu adekwatnej koncepcji kształcenia nauczycieli*, „Rocznik Naukowy” AWF w Katowicach, nr 21, Katowice.
- (1993), *Pedagogika końca XX w. między zwątpieniem a nadzieją*, [w:] *Kontestacje pedagogiczne*, Śliwerski B. (red.), Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1993.
- (1993), *Projekty uczenia się ludzi dorosłych – przebieg i wyniki badań*, (wspólnie z B. Bullą), [w:], *Edukacja dorosłych w sytuacji przemian na tle porównawczym*, Truszkowski A. (red.), Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- (1993), *Etyczno-metodologiczne aspekty badań biograficznych – kilka refleksji*, [w:] *Edukacja dorosłych w systemie przemian na tle porównawczym*, wyd. 2 zm., Truszkowski A. (red.), Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- (1994), *Wkład Aleksandra Kamińskiego (1903–1978) w rozwój pedagogiki społecznej jako dyscypliny uniwersyteckiej* (wersja pełna), „Ruch Pedagogiczny”, nr 1–2.
- (1984), *Transfer kultury w szkole polskiej w okresie PRL (1944–1989)*, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe AWF w Katowicach”, Katowice.
- (1995), *Pedagogika kultury Bogdana Suchodolskiego (1903–1992)*, „Rocznik Naukowy” AWF w Katowicach, Katowice.

- (1995), *Szkolnictwo zawodowe w Polsce między rekonstrukcją a integracją*, [w:] Kształcenie zawodowe polskiej młodzieży w Dolnej Saksonii, Butrymowicz B., Eichler M., Griese H. (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- (1995), *Miejsce i rola edukacji humanistycznej a koncepcja kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego*, [w:] *Nauki o kulturze fizycznej wobec wyzwań współczesnej cywilizacji*, Chmielowski B. (red.), AWF Katowice, Katowice.
- (1996), *Współczesne zagrożenia cywilizacyjne i ekologiczne ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska*, [w:] *Współczesne zagrożenia dzieci i młodzieży Raciborza*, Kapica M., Szcówka A. (red.), Atla – 2, Wrocław.
- (1996), *Nauczyciel akademicki wobec wyzwań postmodernizmu*, „Pedagogika Szkoły Wyższej” 1996, nr 7 oraz „Rocznik Naukowy” AWF w Katowicach, Katowice.
- (1996), *Szkoła Polska w poszukiwaniu nowego ideału wychowania*, „Rocznik Naukowy” AWF w Katowicach, Katowice.
- (1997), *Religia i wychowanie religijne w Polsce w okresie transformacji*, „Rocznik Naukowy” AWF w Katowicach, Katowice.
- (1999), *Zmieniająca się przestrzeń wychowania*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- (2000), *Eschatologiczne aspekty starości z postmodernistycznej perspektywy*, [w:] *Przestrzeń życiowa i społeczna ludzi starych*, Dziegielewska M. (red.), ITE, Łódź.

Literatura i źródła

- Budniak A. (1999), *Czasopismo pedagogiczne „Chowanna” 1929–1997. Zarys monograficzny*, UŚ, Katowice.
- Chmielowski B. (1960), *Choinka noworoczna*, Gabinet Metodyczny Pałacu Młodzieży, Katowice.
- Chmielowski B. (1971), *Pałac Młodzieży jako placówka wychowawcza (Wychowanie do wczasów w placówce typu Pałac Młodzieży)*, Gabinet Metodyczny – Pałac Młodzieży w Katowicach, Katowice.
- Chmielowski B. (red.) (1980), *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w perspektywie kształcenia ustawicznego*, Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświaty, Katowice.
- Chmielowski B. (1983), *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli wobec perspektywy edukacji ustawicznej*, Uniwersytet Śląski. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 559, Katowice.
- Chmielowski B. (red.) (1989), *Doskonalenie systemu edukacyjnego szkoły*, Centrum Doskonalenia Nauczycieli, Katowice.
- Chmielowski B. (1999), *Zmieniająca się przestrzeń wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Chmielowski B. (2007), *Przyszłość pedagogiki społecznej – o nowy paradygmat dyscypliny*, [w:] *Pedagogika społeczna. Debata*, podręcznik akademicki, t. 2, Marynowicz-Hetka E. (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kamiński A. (1971), *Przedmowa* [w:] B. Chmielowski, *Pałac Młodzieży jako placówka wychowawcza (Wychowanie do wczasów w placówce typu Pałac Młodzieży)*, Gabinet Metodyczny – Pałac Młodzieży w Katowicach, Katowice.
- Kersten K. (1994), *Spór o PRL. Bilans zamknięcia*, „Tygodnik Powszechny” nr 20.
- Krawczyk Z. (1978), *Studia z filozofii i socjologii kultury fizycznej*, Sport i Turystyka, Warszawa.
- Małkowski L., Chmielowski B., Świtkowski M. (1963), *Gry i zabawy z książką*, Pałac Młodzieży, Katowice.

- Muszyński H. (1993) *Pedagogika polska na przełomie dwóch formacji społecznych* [w] *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, Kwiatkowska-Kowal B. (red), Warszawa.
- Ponczek M. i in. (red.) (2010), *40-lecie Akademii Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach*, AWF, Katowice.
- Przyszczykowski K. (1993), *Opozycja polityczna w Polsce – wyznania dla edukacji*, Edytor, Poznań–Toruń.
- Sraga M. (2009), *Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach w latach 1970–2005 i jej rola w kształtowaniu kadr kultury fizycznej*, AWF, Katowice.
- Ślężyński J. (red) (2000), *Akademia Wychowania Fizycznego 1970–2000*, AWF, Katowice.
- Theiss W. (1992), *Szkoła i nauczyciel w okresie stalinowskim*, „Kultura i Edukacja” nr 1.

Akta Bogusława Chmielowskiego w posiadaniu instytucji:

- Pałac Młodzieży w Katowicach
- Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Katowicach
- Uniwersytet Śląski w Katowicach
- Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach
- Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie oddział w Katowicach
- Biogramy B. Chmielowskiego (Akademia Wychowania Fizycznego)
- Wywiady z nauczycielami akademickimi, pracownikami Akademii Wychowania Fizycznego, Uniwersytetu Śląskiego i innych uczelni oraz z Duszpasterstwa Akademickiego oraz wywiad z Tomaszem Chmielowskim, synem B. Chmielowskiego.